Comparative Literature Research Quarterly Vol. 11, No. 3, Fall 2023
pp. 117-147
Original Article

A Comparative Analysis of the Theme of Immortal Death through Water in the Story of Keikhosrow and Sarai

Arezu Soleymani[1] & Vahid Mubarak[2]*

1. MA PhD student of Persian language and literature, Razi
2. Ph.D. Assistant Professor of Persian Language and Literature at Razi

Received date: 8/12/2023 Accepted date: 30/01/2024

Abstract

The definition and individual perception of phenomena, while unique and personal, often connect to a collective spirit, leaving a shared imprint and memory within society. Scholars and critics in the field of humanities have referred to these shared spirits and overarching ideas as implicit concepts, akin to myths. Whether manifested as myths passed down through generations or as abstract mental concepts, this study employs a descriptive-analytical approach to explore the comparative analysis, similarities, and differences between two narratives: "Keikhosrow and Sarai" in Turkic Azerbaijani literature. This analysis centers around the ancient motif and myth of immortal death through water, drawing upon the American school of thought. Both stories revolve around the themes of death and water, whether interpreted as the immortality and spiritual death of Keikhosrow or the symbolism of purity that leaves no physical trace of the protagonist, Sarai. In both cases, these myths and legends gift their heroes with a form of death as they pass through the element of water.

Keywords: Immortal death; water; Keikhosrow; Sarai; myth; comparative literature.

* Corresponding Author's E-mail: Vahid_Mobarak@yahoo.com

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

Background research

Many studies have extensively explored the themes of death and the rejuvenation of life associated with water in myths and separately in the story of Keikhosrow and Sarai. However, there has been no specific research addressing the topic of this paper. In the story of Keikhosrow, often considered the most important king in the *Shahnameh*, scholars such as Gholamzadeh (2011) have examined various aspects of his character, including his mythological journey and rebirth through being nurtured in the mountains. Rezaei and Parnian (2019) have delved into the character of Keikhosrow throughout his life stages, exploring his mystical death and the importance of fulfilling his final mission effectively, despite his kingship. Qaemi (2019) has analyzed the whole story of the life of Khosrow from the beginning (the end but the beginning) with a mythological perspective and he sees Keikhosrow going to the spring from the perspective of a hero and a seeker who must fulfill his last mission well.

In the story of Sarai, Alikhani and Namvar Motalagh (2023) have explored the theme of love in the Sarai myth, focusing on the act of the beloved's self-sacrifice in the absence of her lover. This act can be seen as a form of martyrdom on her path of love. Pourkarimi Shirabe has analyzed the mythological aspects of the Sarai story, emphasizing the symbolic nature of the mother's death, the significance of the number one in relation to the loyalty of Kishi Sultan, Sarai's singular status, and Sarai's unwavering loyalty to a single shepherd. Moreover, the role of water, life enhancement, and Sarai's return to her mother have been discussed (date of article not specified). This paper concludes that the Sarai story has greater potential for exploration from a psychoanalytical and sociological perspective.

Karimi Firoozjai and Akbari (2017) have examined the semiotic aspects of the Sarai myth, including the primary and secondary signifier-signified pattern throughout the entire story. They also explored the significance of the one in relation to the loyalty of Kishi Sultan. Turk Ladani and Rezaei (2018) analyzed the comparative investigated of Homer's "Odyssey" and "Sarai". The role of women in both stories and

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

women's loyalty to the family is the most characteristic of this research. Afkhami and Zeinali Onari (2018) have investigated the impact of the Sarai story on the culture of women in Ardabil and the ongoing influence it holds. They have proposed an Iranian-Azerbaijani female archetype model in the context of modern cultural issues, which may aid women in self-recognition and bolster their self-confidence.

This study undertakes a comparative analysis of a written and national work and an oral (folk) work in literature. It examines the extent to which oral (folk) works align with written and national works. Around the world, folk literature is influenced by epic literature and adapts its elements, infiltrating and branching into new forms. Thus, it appears that the influence of national myths on Azerbaijani folk stories remains intact.

Research questions

This study aims to answer the following research questions:

1. Based on similarities and, despite the significant temporal differences between these two stories, what is the shared myth or implicit concept that they may embody?
2. What connection can be found between specific names (Keikhosrow - Sarai) and nature in the mythification of individuals?

The assumption is that nature is not made up of human rules and laws; it does not adhere to them and is related to sacred time. It seems that if we consider mythology as existence and concealment in the collective memory of each people, the reproduction of the Sarai folk story in connection with timeless nature reveals its repetitive cycle, establishing the message of return and merging with nature as the foundation of rebirth and immortality. In this context, the association of the name Keikhosrow with the sun and the amalgamation of the name Sarai with the moon also signify this connection.

Main discussion

The main discussion is about a death for rebirth, a death for returning to the initial state of life. The reason for this rebirth and regeneration,

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

immersion in water, is actually related to the myth of water. The most important part of the Keikhosrow story mentioned in *Shahnameh* and recounted in the oral traditions of some regions (Gashtasb, 2013, pp. 120-126) is the tale of a special spring where Keikhosrow rejuvenates and relinquishes life and kingship. From this point onward, he leaves no material trace behind. Similarly, Sarai, an oral folk tale from the Azerbaijani region, tells the story of courage, self-sacrifice, and the purity of a woman named Sarai. She also immerses herself in the cold river waters for reasons of her own, leaving no material trace behind. The physical body of these two characters does not fall into the hands of friends or foes. Nevertheless, their stories become famous and renowned in the same era and day. This repetition on hearts and tongues, in a way, symbolizes the rebirth of these characters.

The essence and foundation of this research are the comparative and intercultural similarities between national epics and local folk stories. In this paper, we face two intercultural and interlingual issues: nation and local cultures, and nation and local languages. No text stands independently and alone. All texts draw from each other. "The common meanings elicited by texts are sufficient reason for their comparative analysis. No text is completely independent, and the signs of this lack of independence can be seen in various forms of evidence: from direct allusions to characters, lines, titles, or citations from other texts to the indirect reflection of linguistic expressions, literary structures, imaginative images, or themes of past works. In a word, our literature has an 'intercultural' nature" (Koush, 2022, p. 163). The common meaning in these two works is death and its relationship with rebirth. However, in one, the hero is male, and in the other, female. The two systems of patriarchy and matriarchy form the basis of mythical heroes and epics. Perhaps oral works (like Sarai) where the hero is female are reminiscent of an era far from the values of land and women and mothers, and they reopen the door to paternalistic national and formal written works. Folk literature, through scattered stories, envisions motherhood, abundance, and multiplicity, while official written literature and formal language impose paternal order on all these stories.

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

Conclusion

The essence of various myths can be summarized and expressed in the word "return." Returning to a previous time, place, or person before the current time. Returning to a sacred time without pain and suffering, returning to one of the parents. Humans, alongside the unknown, have a strange inclination to reread their life history, and for some individuals, the current time and place are incorrect and unholy. Keikhosrow, with all the power and authority he possesses during his reign, decides to return, either in a quest for immortality or to escape the fear of sin. While Sarai did not contemplate such matters in her normal state of life, she too becomes afraid with the onset of impurity. She disregards her palace and wealth, preferring to return over staying in such a time and place. The interpretation that comes to mind from both stories is that such characters were never meant to remain from the beginning of creation. Although death is universal, for individuals like them, it must take a specific form and ritual to endure in the annals of human memory. Death in the passage through water, more than resembling death, is an interpretation of life.

References:

•Aidanlo. Sajjad (1388) Siavash, Masih (AS) and Ki Khosro (comparative comparison). Sixth year literary research quarterly. Sh 23

•Ismailzadeh Dozal. Rasool (1378) Dede Korkud is a storyteller. Tehran: Al-Hadi International

•Afkhami, Behrouz. Zinali Onari, Mohammad. (2016). Representing the intangible heritage of "Sarai" in the culture of female citizens of Ardabil. Bi-monthly magazine of popular culture and literature, fifth year.

• Eliade. Mircha. (1381) Myth, dream, secret. Astronomer's dream translation. Tehran.

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

فصلنامه پژوهش‌های ادبیات تطبیقی
دوره ۱۱، شماره ۳، پاییز ۱۴۰۲
صص ۱۱۷-۱۴۷
مقاله پژوهشی

تطبیق داستان کیخسرو وسارای با محوریت مرگ بی‌مرگی در گذر از آب

آرزو سلیمانی[۱]، وحید مبارک[۲*]

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه رازی
۲. استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه رازی

دریافت: ۱۴۰۲/۹/۱۷ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۰

چکیده

تعریف و مفهومی که هر انسان از پدیده‌ها دارد، در عین اختصاصی و فردی بودن آن، به روح مشترک جمعی وصل می‌شود و نشان و خاطره‌ای گروهی را در خود بر جای می‌گذارد. این روح مشترک جمعی و اندیشه‌های کلی را اندیشمندان و ناقدان علوم انسانی در دسته مفاهیم ضمنی قرار داده‌اند. مفاهیم ضمنی که از دیدگاهی همان اسطوره است. چه اسطوره داستان‌های به جامانده از یک قوم باشد و چه مفهوم ذهنی، که مصداق‌های مختلفی را در بر می‌گیرد، این جستار به روش توصیفی - تحلیلی به بررسی تطبیقی و بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های دو داستان کیخسرو و سارای (ترکی آذری) در ارتباط با کهن الگو و اسطورهٔ مرگ و آب، بر اساس دیدگاه و مکتب آمریکایی می‌پردازد. اسطوره هر دو داستان در ارتباط با مرگ و آب است. چه مرگی که به بی‌مرگی و مرگ عارفانه کیخسرو تفسیر شود و چه مرگی که برای نشان دادن پاکی صورت گیرد و از قهرمان مورد نظر (سارای) جسد و کالبدی نماند. هر دو اسطوره و افسانه در گذر از آب زاینده، چنین مرگی را به قهرمانان خود هدیه می‌دهند.

* نویسنده مسئول: Email: Vahid_Mobarak@yahoo.com

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

کلیدواژه‌ها: مرگ، آب، کیخسرو، سارای، اسطوره، ادب تطبیقی.

مقدمه

داستان کیخسرو و سارای در گذر از اسطوره آب به اسطوره مرگ پیوند می‌خورند. البته مرگی برای زایشی دوباره. مرگی برای برگشت به حالت اولیه زندگی. دلیل این زایش و تولد دوباره، غوطه زدن در آب و در واقع مرتبط با اسطوره آب است.

مهم‌ترین قسمت زندگی داستان کیخسرو، که در شاهنامه ذکر شده و نقل آن در افواه مردم برخی نواحی نیز جاری است، (گشتاسب،۱۳۹۱: ۱۲۰– ۱۲٦) داستان چشمه خاصی می‌باشد که کیخسرو در آن تن و روی می‌شوید و از زندگی و سلطنت کناره گیری می‌کند. از این بعد از او نشانی مادی نمی‌ماند. سارای نیز که افسانه شفاهی مردم خطه آذربایجان است، داستان شجاعت، فداکاری و پاکی زنی به نام سارای است. او نیز خود را به دلایلی، به آب سرد رودخانه‌ها می‌سپارد و از این بعد از او نشانی مادی نمی‌ماند. کالبد و جسم دنیایی هیچ کدام از این دو شخصیت نه به دست دوستداران و نه به دست دشمنان نمی‌افتد. اما داستان هر دو تا همین عصر و همین روزگار زبانزد و مشهور می‌شود و هر کس نشانی خود را از این قبیل داستان‌ها می‌جوید. همین تکرار بر دل‌ها و زبان‌ها، به نوعی زایش هرباره این گونه شخصیت‌هاست.

این پژوهش در پی مقایسه این نکته مهم است که چه ارتباطی درموضوع گذر از آب بین اسطوره کیخسرو که بیشتر به صورت ادبیات مکتوب جلوه کرده است و داستان سارای که مکتوب نیست و نقل سینه به سینه است، دریافته می‌شود؟ از طرفی داستان کیخسرو متعلق به اعصار گذشته است. در حالی که داستان سارای را مرتبط با دوران قاجار می‌دانند. (افخمی، ۱۳۹٦: ٦) چرایی انتخاب این پژوهش، اشتراکات بسیار در هر دو داستان حماسی و عامیانه است چرا که متون عامیانه به دلیل داشتن عناصر متعدد از متون حماسی و اسطوره‌ای، زاده و

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

نتیجهٔ آنها محسوب می‌گردند.

پرسش‌های تحقیق

-بر اساس شباهت‌ها، و با وجود اختلاف زمانی بسیار بین این دو داستان، اسطوره و مفهوم ضمنی مشترک، چیست؟

- چه ارتباطی بین اسامی خاص(کیخسرو – سارای) با طبیعت در اسطوره‌ای شدن افراد می‌توان یافت؟

فرض بر این است که طبیعت با قاعده‌ها و قوانین انسانی ساخته نشده است و با آن پیش نمی‌رود، از این جهت مرتبط با زمان مقدس می‌باشد. به نظر می‌رسد اگر اسطوره را بودن و نهان بودن در یاد و خاطره ذهنی هر قومی بدانیم، بازتولید داستان عامیانه سارای در پیوند با طبیعت بی زمان، چرخه تکراری خود را به نمایش کامل می‌گذارد و پیام بازگشت و یکی شدن با طبیعت را بنیاد تولد دوباره و بی‌مرگی جاودانه قرار می‌دهد. در این میان پیوستگی نام کیخسرو با خورشید، ودرآمیختگی نام سارای با ماه نیز خبر از این پیوند دارند.

ادبیات تطبیقی

«ادبیات تطبیقی از نیمه دوم قرن نوزدهم در فرانسه با سخنرانی‌ها و نوشته‌های پژوهشگران فرانسوی، مانند آبل فرانسوا ویلمن (۱۸۷۰-۱۷۹۰) ژان ژاک آمپر (۱۸٦٤- ۱۸۰۰) آغاز شد.» (یوست،۱۳۸٦: ۳۸) ادب تطبیقی در پی یافتن زمینه‌های آفرینش، اثرگذاری‌ها و شباهت‌ها و اختلافات بین آثار می باشد. (مبارک، ۱۳۹٦: ۱۸۵) مکتب آمریکایی، ادبیات تطبیقی را پژوهشی بین رشته‌ای می‌داند که به مقایسه ادبیات ملّت‌ها با یکدیگر می‌پردازد. مکتب آمریکایی در ادبیات تطبیقی در پی انتقادهای شدید به مکتب فرانسوی شکل گرفت. «در این مکتب بر خلاف مکتب فرانسه، به روابط میان ادبیات مختلف بر مبنای اصل تأثیر و تأثر توجهی نمی‌شود. آنچه در این مکتب، اصالت دارد، اصل تشابه و همانندی است.» (عطارزاده و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۱٦۵) با دیدگاه آمریکایی، به تطبیق دو اثر، فارغ از جنبه تأثیر و تأثر، بر اساس نشان دادن همسانی‌ها

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

و ناهمسانی‌ها پرداخته می‌شود. (مبارک، ۱۳۹٦: ۱۸۵) «در این مکتب اصل تأثیرگذاری و تأثیرپذیری شرط واجب در پژوهش‌های تطبیقی نیست.» (لک و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۳۷)

پیشینه پژوهش

در مورد اسطوره مرگ و زایندگی آب، همچنین داستان کیخسرو و سارای به طور جداگانه تحقیقات زیادی انجام شده است. اما هیچ کدام از پژوهش‌ها درباره موضوع این جستار نبوده است. در داستان کیخسرو که شاید بتوان گفت مهم‌ترین پادشاه شاهنامه است، غلامزاده (۱۳۸۹) در ضمن بررسی شخصیت‌های مختلف شاهنامه از منظر اسطوره صعود و فرا رفتن به منزله تولد دوباره به وسیله پرورش یافتن در کوه، داستان کیخسرو و بزرگ شدن او در نزد شبانان را نیز بررسی می‌کند. رضایی و پرنیان (۱۳۹۷) به بررسی و تحلیل شخصیت والامنشانه و آگاه کیخسرو (در تمام مراحل زندگی) بر اساس نظریه روانشناسی مثبت ویکتور فرانکل می‌پردازند. در قسمتی هم که مرتبط با غیب شدن کیخسرو می‌باشد، به آزادی اندیشه و پرهیزکاری او با وجود پادشاهی اشاره می‌شود. قائمی (۱۳۸۹) تمام داستان زندگی کیخسرو را از آغاز تا آغاز (پایان اما شروع) با نگاه اسطوره‌ای تحلیل کرده است و بر چشمه شدن کیخسرو را از منظر قهرمان و سالکی می‌داند که آخرین مأموریت خود را نیز به خوبی باید انجام دهد.

در مورد داستان و افسانه سارای، علیخانی و نامور مطلق (۱٤۰۱) به بررسی الگوی عشق در اسطوره- آیین سارای پرداخته‌اند. البته نسخه کامل این پژوهش هنوز در دسترس نمی‌باشد. اما با توجه به چکیده ارائه شده از آن می‌توان به مورد مهم این جستار، خودکشی معشوق در

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

غیاب عاشق و به نوعی قربانی شدن او در راه عشق اشاره کرد. پور کریمی شیرابه (تاریخ مقاله مشخص نشده و جزو مقالات گردهمایی است) در نماد شناسی و تحلیل کهن الگویی افسانه سارای، به نمادین بودن مرگ مادر، عدد یک در ارتباط با وفاداری سلطان کیشی بر همان یک زن اول یعنی مادر سارای، تک فرزند بودن سارای و وفاداری سارای در برابر یک نفر خان چوبان می‌پردازد و بیان می‌دارد که عدد یک نماد آگاهی و هستی اولیه و منفعل نبودن در برابر تقدیر است. همچنین این پژوهش به همراهی و حمایت پدر، زورگویی خان و ایجاد چالش از طریق او برای سارای و همچنین نمادگرایی آب نیز پرداخته می‌شود. این مقاله نتیجه می‌گیرد که داستان سارای از دید نقد روانکاوانه و نگاه جامعه شناختی قابلیت واکاوی بیشتری دارد.

کریمی فیروزجایی و اکبری (۱۳۹۵) به بررسی این داستان از منظر نشانه شناسی بارت پرداخته‌اند. الگوی دال و مدلول اولیه و ثانویه را در تمام داستان پیاده کرده‌اند. مثلا حمله سواران خان و دلالت ثانویه آن. در این جستار به نقش آب و زندگی افزایی و بازگشت سارای به مادرش نیز پرداخته شده است. ترک لادانی و رضایی (۱۳۹۸) بررسی تطبیقی «ادیسه» هومر و «سارای» را مورد بررسی قرار دادند. نقش زن در هر دو داستان و وفاداری زنان به خانواده بیشترین مشخصه این پژوهش است. افخمی و زینالی اُناری (۱۳۹٦) به بررسی تأثیری که داستان سارای بر فرهنگ زنان اردبیل داشته و دارد پرداخته‌اند و از این منظر به دنبال الگوی زن ایرانی – آذربایجانی در برابر مسائل فرهنگی مدرن- که ممکن است زنان در مورد خود شناخت نداشته باشند و از این منظر دارای اعتماد به نفس کمتری باشند- می‌باشند.

این جستار، به بررسی تطبیقی یک اثر مکتوب – ملی و یک اثر شفاهی (ادب عامه)– محلی می‌پردازد. اینکه آثار شفاهی (ادب عامه) – محلی ما تا چه حد در راستای آثار مکتوب – ملی ما هستند. در همه دنیا ادب عامه از ادب حماسی متأثر است و عناصر آن را تغییر می‌دهد و به شکل و شاخه و برگ‌های دیگر در آن نفوذ می‌کند. چنین به نظر می‌رسد، تأثیر

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

اسطوره‌های ملی در داستان‌های شفاهی و محلی آذربایجان منتفی نیست.

مبانی نظری

اصل و مبنای این پژوهش مشابهت تطبیقی و بینامتنیت حماسه‌های ملی و داستان‌ها و قصه‌های محلی است. در این جستار با دو مسأله بینافرهنگی و بینازبانی روبرو هستیم: فرهنگ و زبان ملی و محلی. هیچ متنی به طو مستقل و به تنهایی به وجود نیامده است. همه متون برگرفته از یکدیگر هستند. «معانی مشترکی که متون القا می‌کنند، دلیل کافی برای تحلیل تطبیقی آنان است. هیچ متنی کاملاً مستقل نیست و نشانه‌های این عدم استقلال را در طیفی از شواهد می‌توان دید: از تلمیح مستقیم به شخصیت‌ها، سطرها، عنوان‌ها یا پیرنگ سایر متون گرفته، تا انعکاس غیرمستقیم تعابیر زبانی، ساختارهای ادبی، صور خیال یا مضامین آثار گذشته. در یک کلام، ادبیات ماهیتی «بینامتنی» دارد.» (کوش، ۱٤۰۰: ۱٦۳) معنی مشترک این دو اثر، مرگ و ارتباط آن با نوزایی است. با این تفاوت که در یکی قهرمان مرد است و در دیگری زن. دو نظام پدرسالاری و مادرسالاری اساس قهرمانان اسطوره‌ها و حماسه‌ها را تشکیل می‌دهند و شاید آثار شفاهی (چون سارای) که قهرمان آنان زن است، خاطره‌ای دور از زمان ارزش زمین و زن و مادر می‌باشد و آثار مکتوب ملی و رسمی زبان پدرسالانه را بازگشایی می‌کند. اینکه ادب عامه به طور قصه‌های پراکنده، تجسم مادر و کثرت و چندگانگی است و ادب رسمی و مکتوب ، نظم پدری را بر همه این قصه‌ها حکم می‌کند.

اسطوره – قصّه

نمی‌توان تعریف دقیقی از اسطوره به دست داد. «در قرن نوزدهم هر چه با واقعیت تضاد داشت، اسطوره نامیده می‌شد. اما برخلاف این دید، همین اسطوره تاریخ مقدس جوامع را

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

بازگو می‌کند به خاطر همین واقعی و مقدس بودنش، سرمشق و تکرارپذیر می‌شود. در واقع اسطوره تاریخ راستینی است که در سرآغاز زمان روی داده و الگویی برای رفتار انسان فراهم آورده است.» (الیاده، ۱۳۸۱: ۲۳ –۲٤) از دید کلود لوی استروس اسطوره همان زبان، اما در سطحی بالاتر از آن است. خصوصیات مشابه اسطوره و زبان را اینگونه بیان می‌کند: «۱. متشکل از واحدهایی که بنابر قوانین مشخصی در کنار هم قرار گرفته‌اند. ۲. این واحدها بنا بر تقابل دوگانه، ارتباطی را پدید می‌آورند که اساس ساختار را شکل می‌دهد. صورت اسطوره‌ای از رهگذر استحاله یک تأثیر عادی و غیر مقدس به سطح مقدس پدید آمده است. البته این استحاله یک گذر ساده نیست، بلکه آفرینش یک مقوله است.» (لوی استروس، ۱۳۸۰: ۱۳) آنچه از دید بارت اسطوره تعریف می‌شود، با دلالت ضمنی (هر واژه‌ای علاوه بر معنای صریح و مصداقیش، معنای ضمنی هم دارد) بسیار مرتبط می‌باشد. از دید او اسطوره‌ها در واقع ایدئولوژی‌های هر دوران است. (سجودی، ۱۳۹۵: ۷۹– ۸۰) بارت می‌گوید اسطوره یک نوع نظام ارتباطی یعنی یک پیام است. از دید او اسطوره یک منش دلالت و نوعی گفتار است، (بارت، ۱۳۸٦: ۳۰) در واقع اسطوره بارت هر چیزی است مشروط بر آنکه از طریق آن یک گفتمان انتقال داده شود. در اسطوره، تاریخ به طبیعت بدل می‌شود. اسطوره چیزی را منکر نمی‌شود بلکه بالعکس، درباره چیزها سخن می‌گوید و آن چیزهای ساده را به حالت ناب و پالوده درمی‌آورد. (سجودی، ۱۳۹۵: ۸۰– ۸۳) ماهیت و منشأ اسطوره‌ها در رویکرد به هستی و معنای آفرینش و حیات در قالب افسانه‌ها و داستان‌ها است. برونیسلاو مالینوسکی معتقد است، اسطوره نیروی فعال در پیشبرد مقاصد و آرمان‌های اجتماعی است. یونگ هم اسطوره را ناخودآگاه روان می‌داند هم ناخودآگاه جمعی.(ضیمران، ۱۳۷۹: – ۷ و ۱۸) ناخودآگاه جمعی یک فرهنگ، یک ملت و یک جامعه که در گذر تاریخ، از سطح خودآگاه کنار گذاشته شده‌اند، اما همان گونه که ناخودآگاه فردی در جلسات روانشناسی، به شفاعت خودآگاه آسیب دیده می‌آید. خاطرات ضمیر پنهان یک قوم یا یک ملت، در شرایط بحرانی و حال ناخوب، پدیدار

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

می‌شود و نیاز آن جامعه به خواندن تاریخ دوباره خویش که اساس حیات و هستی را در برمی‌گیرد، مشخص می‌گردد. این نیاز خواه به صورت دقیق کلمه اسطوره و خواه به صورت قصه‌های عامیانه‌ای که شب‌های زمستان برای بیداری عاطفه‌ها و خردها، بیان گردد، رفع شود؛ فرقی ندارد. زیرا اگر طبق گفته ضیمران، معنای اسطوره به یونانی، قول و روایت باشد (همان: ٥٤) بی‌شک هیچ تفاوتی بین اسطوره و قصه‌های مردمی نمی‌ماند. قصه‌های مردمی با آنچه که ساختار قصه در ادبیات معاصر تعریف می‌شود، متفاوت هستند. این قصه‌های بی‌نویسنده، شهربند هیچ زمان و مکانی نمی‌شوند و به وصف‌های گوناگون در می‌آیند، مانند همین داستان مورد نظر پژوهش یعنی سارای که در موسیقی و سینما نیز جلوه کرده است. زمانی که داستان و قصّه‌ای چنین تأثیر و انعکاسی بر مردم (به ویژه خطّه آذربایجان) می‌گذراند بدل به اسطوره می‌شوند. (امیرقاسمی، ١٣٩١: ٥ –٦) فرای، نیز تعیین مرز میان قصه و اسطوره را امکان‌پذیر نمی‌داند. زیرا هر دو یک حکایت واحد را به تصویر می‌کشند. قصه‌های عامیانه و مردمی از دید ساختاری عین اسطوره‌ها هستند. (فرای، ١٣٩٠: ١٠٦– ١٠٧) با کنار زدن برخی ظواهر قصه‌های عامیانه، می‌توان به مضمون اسطوره‌ای آن‌ها دست یافت. (چالاک،١٣٩٧: ٤)

مرگ و نوزایی و ارتباط اسطوره آب با این مفهوم

اسطوره‌های مربوط به مرگ همیشه با مفهوم حیات دوباره و مرگ بی‌مرگی در ارتباط هستند. این پدیده غالب بر تمام دوران‌های زندگی بشری، تمام اندیشه و ذهن آدمی را به خود وا داشته است. حتّی تمام آیین‌ها و جشن‌های سرور هم به نوعی مقاومت در برابر تلخی و گزندی مرگ است، گو اینکه انسان می‌خواهد فنا ناپذیری‌اش را با وجود فنای مادّی‌اش در برابر این طبیعت غرّان به اثبات برساند. در طول تاریخ، دو مفهوم مقدس و نامقدس، دو شیوه بودن در جهان بوده و هستند، انسان باورمند تمایل شدیدی به تقدس‌سازی دارد؛ زیرا مقدس یعنی اتصال به قدرت و هستی. (الیاده، ١٣٧٥: ١٥، ٢١، ٦٢) مرگ بارزترین نمود تشرف می‌باشد که در آن انتقال از نامقدس به مقدس صورت می‌گیرد. (بتلاب اکبرآبادی و دیگران،

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

۱۳۹۵: ٦) زادن، مرگ و باززادن سه لحظه اساسی زندگی بشر است. مرگ به منزله آغاز و رویش وجود روحانی می‌باشد. برای تمام جوامع باستانی، دسترسی به روحانیت، در مرگ و نوزادن وصل می‌شود. مرگ شرط نخستین برای هر نو زایش و تولدی دوباره است. (الیاده، ۱۳۷۵: ۱٤۰– ۱٤٥) اندیشه تولد دوباره مختص زمان و مکان خاصی نیست. این مفهوم از باورهای اولیه انسان به شمار می‌رود و این باورهای اولیه بر مبنای چیزی استوار شده‌اند، که می‌توان نام کهن الگو را بر آن‌ها نامید. بنابراین مرگ و نوزایی در قالب کهن الگو قرار می‌گیرد. (یونگ،۱٤۰۰: ۱۳۱، ۳۱۱) آمدن بهار و زایش دوباره طبیعت بعد از زمستانی سرد، طلوع و غروب خورشید، همه به نوعی در باورمندی بشر به مرگ و زادن، اثرگذار بوده و هستند. این همانندی بین بشر و چرخه طبیعت کاملاً با نظر آرکی تایپ یونگ و بازگشت به رحم مادر شباهت دارد. (سخنور، ۱۳٦۹: ۳۷–۳۸)

ارتباط آب با بی مرگی و آن چشمه حیات معروف که حتی اسکندرها نیز به دنبالش رفته‌اند اما به آن دست نیافته‌اند، مضمون اصلی اساطیر آفرینش است. پیش از آنکه زمانی باشد و آفریده‌ای، تنها دو گونه آب بودند که در کنار هم جاری و روان بود. این دو آب در هم آمیخته نمی‌شدند و خدایی جداگانه را می‌پرستیدند. آب شیرین از خدایی به نام آپسو و آب شور از الهه‌ای به نام تیامات فرمان می‌برد. از پیوند این دو، دختر و پسری به دنیا آمد و بدین صورت جهان شکل گرفت. (گریمال و دیگران، ۱۳٦۹: ۱–۲) آب‌ها رمز حیات و سرچشمه هستی و منشأ بقا هستند. از دیرباز انسان‌ها جایی که منابع آب کافی بوده است، برای سکونت انتخاب کرده‌اند. (شاطری،۱۳۹۳ : ۲) آب مبدأ هر چیز نامتمایز و بالقوه و مبنای تمامی امکانات هستی و تجلی کاینات است. در آغاز بوده و در پایان هر دوره تاریخی یا کیهانی نیز می‌آید. آب تکیه گاه هر آفرینشی است. (الیاده، ۱۳۷٦: ۹۰– ۹۲) «در باورهای قدیم آب‌ها نماد مادر کبیر هستند و تولد، اصل مؤنث، زهدان عالم و بارروی و نیرو بخشی و چشمه حیات را تداعی می‌کند.» (کوپر، ۱۳۷۹: ۱) غوطه زدن در آب نماد برگشت به حالت قبل از شکل پذیری و

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

تجدید حیات و زایش دوباره است. زیرا در پی هر اضمحلالی ولادتی دوباره است و در واقع غوطه زدن در آب امکانات بالقوه آفرینش را مایه ور می‌کند. (الیاده، ۱۳۷٦: ۹۰ – ۱۸۹)

داستان کیخسرو

چو بهری ز تیره شب اندر چمید — کی نامور پیش چشمه رسید

بدان آب روشن سر و تن بشست — همی خواند اندر نهان زند و اُست

چنین گفت با نامور بخردان — که باشید پَدرود تا جاودان

کنون چون برآرد سنان آفتاب — نبینید زآن پس مرا جز به خواب

(فردوسی. ۱۳۷۳: ۳۰٤٤-۳۰٤۷)

کیخسرو بعد از پادشاهی و انجام رسالت خود (گرفتن انتقام خون سیاوش) تصمیم می‌گیرد از پادشاهی دست بکشد. با تعدادی از یارانش، به کنار چشمه‌ای می‌رود و بعد از شستن تن و روی خود، با آنان خداحافظی می‌کند و ناپدید می‌شود.

بجستند از آن جایگه شاه‌جوی — به ریگ و بیابان نهادند روی

ز خسرو ندیدند جایی نشان — ز ره بازگشتند چون بیهشان

همه تنگ‌دل گشته و تافته — سپرده زمین، شاه نایافته

خروشان بدان چشمه بازآمدند — پر از غم دل و پر گداز آمدند

بر آن آب هر کس که آمد فرود — همی داد شاه جهان را درود

(همان: ۳۰۵۳-۳۰۵۷)

دریغ آن بلند اختر و رای او — بزرگی و دیدار و بالای او

خردمند از این کار خندان شود — که زنده کسی پیش یزدان شود

(همان:۳۰٦٤- ۳۰٦۵)

به مردی و بخشش به داد و هنر — به دیدار و بالا و فر و گهر

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

به رزم لندرون پیل‌بدبا ســـپاه به بزم انـدرون مـاه بـد با کلاه

(همان: ۳۰۶۸- ۳۰۶۹)

داستان سارای

در صبحگاهی که آفتاب رشته‌های طلایی‌اش را به دوش آسمان دشت مغان می‌کشید، گلناز همسر سلطان کیشی، دختری به دنیا آورد که چون ماه و به غایت سپید و زیبا بود و موهایش همرنگ همان رشته‌های طلایی آفتاب، می‌درخشید. مادرش در انتخاب نام، بین خورشید و ماه، نتوانست یکی را برگزیند. بنابراین، نام دخترک را سارای گذاشت: یعنی ماه طلایی. اما گلناز مادر سارای چون گل‌های بهاری ماندنی نبود. او چشم از جهان فرو بست و سلطان کیشی به تنهایی فرزند را بزرگ کرد. او زن دیگری نگرفت و زندگی‌اش را وقف تربیت دخترش کرد. سارای هر چه بزرگ‌تر می‌شد زیبایی او بیشتر زبانزد مردم ایل می‌شد. همچنین او در اسب سواری نیز به شیوه دختران کوچ نشین، مهارت خاصی داشت. بعد از مدتی نامزد پسری به نام خان چوبان شد. احتمالا خان چوبان لقب این پسر بوده است. (نام او در بیشتر روایت‌ها آیدین ذکر شده است) زیرا در آن دوره به سرکرده‌ی چوپان‌های یک منطقه – چوبان‌ها دسته جمعی گوسفندان را در ییلاق و قشلاق به چرا می‌بردند و از محل زندگی خود دور می‌ماندند- خان چوپان می‌گفتند. سارای نامزدش را راهی ییلاق کرده و در بین خانواده‌اش منتظر بازگشت وی بود. در یکی از روزها که سارای برای آوردن آب به چشمه نزدیک منطقه خودشان می‌رود، بر حسب اتفاق خان نیز که برای گردش و شکار به مناطق ایل نشین نزدیک شده بود، او را می‌بیند. زیبایی سارای، دل و چشمان خان را می‌گیرد. خان گروهی را برای خواستگاری می‌فرستد اما سارای و خانواده‌اش به دلیل پایبندی به عهد و پیمانی که با خان چوپان بسته بودند، به آنها جواب رد می‌دهند. خان که فکر نمی‌کرد دختر ایلیاتی به خواستگاری او که خان است جواب مثبت ندهد، ناراحت و عصبانی می‌شود. برای همین با

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

سواران خود به روستای محل زندگی سارای – که بیشتر مردان به ییلاق رفته و جز زنان و پیرمردها و کودکان کسی آنجا نبود – حمله می‌کند تا سارای را به زور ببرد. سلطان کیشی پدر سارای با همه پیری و کهولت سن باسواران خان درگیر می‌شود. سارای که چنین می‌بیند، کتک خوردن و زخمی شدن پدر را برنمی‌تابد و اعلام می‌کند که به ازدواج با خان راضی است. پدر با همه التماس‌هایش – مبنی بر اینکه سارای نباید این تصمیم را بپذیرد- با ناامیدی رفتن دخترش را می‌نگرد. سارای که در بین راه به امید آمدن نامزدش خان چوبان، بود وقتی می‌بیند خبری از خان چوبان نمی‌شود، خود را در نزدیک قصر خان در کنار حاشیه رودخانه(آرپا چایی – چای در ترکی به معنای رود است) می‌اندازد. خان و سوارن کاری از دستشان برنمی‌آید و حتی جنازه سارای هم به دست آن‌ها نمی‌افتد. سلطان کیشی با شنیدن این واقعه بر سر رود آرپاچایی می‌آید و در کنار آن تصنیف و ترانه حزن انگیزی می‌سراید که هم اکنون نیز در موسیقی محلی آذربایجان و حتی در زبان و افواه مردم خوانده می‌شود.

متن اصلی و ترجمه تصنیف ترکی که در مورد سارای سروده شده است:

آپاردی سئللر سارانی	سیللها سارای را برد
گئدین دئیین خان چوبانا	بروید و به خان چوبان بگویید
گلمه‌سین بوایل موغانا	که امسال به موغان نیاید
گلسه باتارناحق قانا	اگر بیاید به خون ناحق فرو میرود
آپاردی سئللر سارانی	سیل ها سارای را برد
بیر اوجا بویلی بالانی	یک فرزند بلند بالا را.
آرپا چایی درین اولماز	رودخانه آرپا عمیق نیست
آخار سویو سرین اولماز	آب روانش سرد نیست
سارای کیمی گلین اولماز	عروسی مانند سارای وجود ندارد
آپاردی سئللر سارانی	

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

بیر اوجا بویلی بالانی سیل ها سارای را برد
آرپا چایی آشدی داشدی یک فرزند بلند بالا را.
سئل سارانی قاپدی قاچدی آرپا چای لبریز گشت و طغیان کرد
هر گؤزنین گؤزو یاشدی سیل سارای را قاپید و فرار کرد
آپاردی سئللر سارانی چشم هر بیننده ای اشکالود است
بیر اوجا بویلی بالانی سیل‌ها سارای را برد
قالی گتیر اوتاق دوشه یک فرزند بلند بالا را.
سارای یئری قالدی بوشا قالی بیاور و در اتاق پهن کن
چوبان الین چیخدی بوشا جای سارای خالی شد
آپاردی سئللر سارانی دست چوپان به نیستی رسید و خالی شد
بیر اوجا بویلی بالانی سیل‌ها سارای را برد
یک فرزند بلند بالا را.

(این قصه و تصنیفش همواره از زمان کودکی در عروسی‌ها و مراسم‌های مختلف شنیده شده است)

تحلیل اسطوره کیخسرو

مرگ بی مرگی کیخسرو در هم تنیده با حماسه، اسطوره و عرفان است. او از جاودانان اوستا و شاهنامه است (شجری و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۷۰) «میرچا الیاده در کتاب اسطوره و واقعیت عنوان می‌کند که یکی از فراگیرترین بن مایه‌ها در اساطیر، جاودانگی است که بازگشت به اصل خلقت یا زهدان نمادین حیات تلقی می‌شود و این جز از طریق کشمکش با نفس امکان پذیر نیست.» (قبادی و دیگران، ۱۳۸٦: ۲۲۷) «کیخسرو نمی‌میرد، او با عنوان یک شاه خورشیدی به نور آفتاب می‌پیوندد و جاودان می‌شود.» (شجری و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۷۰) بعضی

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

اسطوره شناسان ریشه نام کیخسرو و کوروش را یکی دانسته‌اند و ریشه نام این دو را به کور، خور و خورشید رسانده‌اند. در شاهنامه کیخسرو به نوعی خدای خورشید است و صفت پیروزگر را که صفت خورشید است به یدک می‌کشد. (همان: ۱۷٦ –۱۷۷) خورشیدی که در ایران باستان نقش خدایی دارد و بعدها در مقام شاهان و پهلوانان در زمین تجسد می‌یابد.(همان: ۱۷۹) دکتر سرکاراتی در توصیف کیخسرو در کنار چشمه نوشته است که این وصف شاهنامه آدمی را به یاد مهر می‌اندازد، همچنین شمیسا نیز او را مهر و میترا مرتبط می‌داند. (آیدنلو. ۱۳۸۸: ۳٤) برخی نیز ریشه این نام را هوسُرُوه به معنای خوب گفته شده و نیک نام معنا می‌کنند. (شمیسا، ۱۳۹۷: ۲٦– ۲۷ واژه کی (شاه) در اول نام انتساب او را به کیانیان نشان می‌دهد. (واحددوست، ۱۳۹۹: ۱۸۹)

کیخسرو قهرمانی منجی است. نجات بخشی و رستگاری از مهم ترین ویژگی‌های کهن الگوی قهرمان است. کیخسرو می‌تواند ادامه زندگی پدر و نمودی از جاودانگی او به شمار آید. (قائمی، ۱۳۸۹: ۸۲) «رسیدن به جاودانگی جزء نخستین دغدغه‌های بشر بوده است. پس دور از واقعیت نیست که اندیشه بازگشت به اصل که در عرفان نمود می‌یابد نیز اشتراکاتی با میل به جاودانگی در اسطوره‌ها داشته باشد. کیخسرو پس از انجام رسالت میهنی خود، با ژرف اندیشی و بازنگری درونی، از نظر گاه نوینی به زندگی خود می‌نگرد و کارکردی عارفانه پیدا می‌کند.» (خراسانی، ۱۳۹۳: ۱– ۲) او چون کیومرث « شاه مردگان است و به نوعی مرگ را «راه یمه» می‌داند. او با رضایت خود به نوعی آفرینش را تکمیل کرده و راه مدرن و تناسب زندگی را به واسطه مرگ به نوع بشر آموخته است.» (هینلز، ۱۳۷۱: ۵۵ –۵۷) «ترس از گمراهی و سرکشی در برابر یزدان، او را بر آن وا می‌دارد تا مرگ اختیاری را برگزیند و زنده به درگاه عروج کند.» (رضایی خسروی و دیگران،۱۳۹۷: ۱۹۰) «عبور از مرگ به مثابه استمرار وجود آدمی را همه عارفان و حکیمان مسلمان تأکید کرده‌اند.» (شایگان. به نقل از همان) کیخسرو نماد مرگ آگاهانه در زندگی، میرنده در زندگی و زنده بیدار است. (قبادی و دیگران، ۱۳۸۸:

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

۲۲۸) افراد با گذر از آب، از زندگی مادی پا به مرحله حیات معنوی می‌گذارند. (ولی زاده و دیگران، ۱۳۹۸: ۳۱۱) بنابراین کیخسرو نمی‌میرد، بلکه در آب زندگی جاوید می‌یابد. (واحد دوست، ۱۳۹۹: ۳۵۵) آب حیات که سر منزل قهرمانان اهورایی و نیک سرشت است، با راه یافتن بدان، بر زندگانی جاوید نمادین دست می‌یابند، ولی اسکندر و اسکندرها، هرگز راه به سوی آن نمی‌برند و بدان نمی‌رسند. (همان: ۳۵۷)

تحلیل داستان سارای

طمع خان برای به دست آوردن سارای در زمان غیبت خان چوبان انجام می‌گیرد. خان چوبان عهده دار تمام گله (از جمله سگ و بز و گوسفند) هست. از این منظر شباهت جالبی بین این اتفاق و اسطوره مرگ و زندگی در نزد قبیله لوبا در کنگو وجود دارد. از دید آنان، سگ و بز محافظان راهی هستند که مرگ و زندگی از آن عبور می‌کند. از روی اتفاق روزی بز به خانه می‌رود و نگهبانی را به سگ می‌سپارد، سگ در حین نگهبانی به خواب می‌رود و مرگ این فرصت را می‌یابد که بدون اطلاع از این مسیر خارج شود و به سراغ انسان‌ها برود. بز برمی‌گردد و نمی‌گذارد زندگی به دنیای مردگان برگردد.(صابری و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۹۸) آیا نبودن نگهبان (که شاید در در داستان سارای، خان چوبان باشد) و یا غفلت از سارای، غفلت از حیات است؟ ذکر این نکته بی‌فایده نیست که واژه چوپان، واژه کلیدی زندگی بشر است. تغذیه بشر اولیه و امروز وابسته به دام و دامداری است، از طرفی بیشتر پیامبران به امر چوپانی اشتغال داشتند و باید در نظر داشت که پیامبران، پیام حیات و زندگی حقیقی را در نظر داشتند. برخی پادشاهان، از جمله کیخسرو در کنار چوپان‌ها بزرگ شده‌اند. (فردوسی،۱۳٦۹: ۲٤۱۵-۲٤۱۸) همچنین واژه سازی فراوانی از کلمه چوپان در زبان ترکی، صورت گرفته است. از جمله کلماتی چون: چوبان آشی: یک نوع غذا، چوبان آغاجی: چوبدستی چوپان، چوبان کبابی:

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

کبابی که چوپانان می‌پزند. (واژگان را به طور مستقیم از مادر بزرگم شنیده‌ام) از طرفی چه در این داستان مورد نظر جستار و چه در داستان حماسی معروف دده قورقود و با بیان داستانی با عنوان چوپان – قاراچوق چوبانین داستانی – (اسماعیل‌زاده دوزال، ۱۳۷۸: ٤٩) نیز با شخصیت چوپان و اهمیتش در مرکز زندگی مواجه می‌شویم.

وقتی خان چوبان هرقبیله‌ای، چارپایان و ایل را به کوه می‌برد، خان‌ها و گروه‌های مهاجر به ایل بی‌دفاع مانده حمله می‌کردند و غارت و آسیب می‌رسانند و دختران زیادی را می‌بردند. (افخمی و دیگران، ١٣٩٦: ١١) خان نماد نامتبارکی و ترسناکی است. (ساروخانی، ۱۳۸۲: ۷۵) که دیو و دد آز و طمع در او ریشه دوانیده است. به داشته‌های خود بسنده نمی‌کند. به پاکی و عشق دست درازی می‌کند. پاکی و عشق چون فره‌ای است که دست ضحاک صفتان هرگز به آن نخواهد رسید. در اوستا، ایزد بانو ناهید یا آناهید، دوشیزه‌ای بسیار زیبا و بلند بالا که برای ازدواج و عشق پاک و بی‌آلایش اهمیت فراوانی قائل است. پیکرش را تن پوشی زرّین می‌پوشاند، در دستش دست آویز گرانبهایی است و گوش‌هایش گوشواره‌های زرّین در بر دارد. او الهه عشق و باروری است، همتایش آفرودیت یونانی است. (شاطری: ۵) آیا سارای نمی‌تواند با ایزد بانوی ناهید مرتبط باشد؟ او نیز در راستای عشق و دفاع از خانواده و ایل خود را به آب می‌سپارد. به نظر می‌رسد او همان الهه عشقی است که با بازگو کردن افسانه و داستانش در هر دوره‌ای، مردمان دیار آذربایجان به دنبال بیان اهمیت عشق و دفاع از خانواده بوده‌اند. از سویی زرین پوش بودن ایزد بانوی آناهید نیز با طلایی بودن نیمی از معنای نام سارای (ماه طلایی) بی ارتباط نیست. (نام سارای در ترکی آذری از دو بخش ساری: زرد و آی: ماه شکل گرفته است و البته اگر بیشتر دقت شود یعنی ماهی که همیشه می‌درخشد – و شاید نام و شخصیتی که همیشه در طول تاریخ باید بدرخشد و در اذهان باقی بماند - زیرا ماه نقره گون است و اطلاق صفت طلایی بر آن بی‌ارتباط با درخشش همیشگی نیست) الهه آناهیتا به شکل زیبایی توصیف شده است «آن درخشان بلند بالای خوش اندام را که مانند

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

آب‌های روان، روز و شب چنان جاری است، مانند همه آب‌هایی که بر زمین روانند.» (گویری، ۱۳۹۵: ۵۰)

در بندهای نخستین آبان یشت چنین از او ذکر گردیده است: «مقدسی که جان افزا است. مقدسی که افزاینده گله و رمه است. مقدسی که زاینده گیتی است. بازوان زیبا و سپیدش، با زینت‌های با شکوه دیدنی آراسته است. نازنین و بسیار نیرومند روان. این چنین در ضمیر خویش اندیشه کنان.» (چالاک، ۱۳۹۷: ٦٢) کافی است به ترانه سروده شده در باب داستان سارای دقت دوباره‌ای بنماییم. همانندی توصیف آناهیتا و توصیف سارای. بیر اوجا بویلی بالانی... یک فرزند بلند بالا. از جانبی ارتباط او با نامزدش که مسئول گله و رمه بوده است. مقدس بودنش که برای پاکی، جانش را به پاکی آب‌ها سپرد.

در اساطیر ترکی، ایزدان آب شامل: سو سولوقون (پادشاه آب‌ها)، سو یعنی آب سولوق خنجر قون هم انسان. حکومت زیر آب‌ها از آن اوست. سو آناسی: گیسوان بلند و سیاهیی دارد که با شانه طلایی یا نقره‌ای موهایش را شانه می‌کند، نباید به شانه او دست زد. سو آتاسی: در اقیانوس‌ها یا آب‌های عمیق و از کسانی که آب‌ها را بیالایند نفرت دارد. سو روحی: نگهبان آب‌ها و مالک آن هست. (رسمی. سکینه و عاتکه. ۱۳۹۵: ٥٤) ارتباط سو آناسی با شانه طلایی یا نقره‌ای در اسم سارای بی‌مناسبت نیست. سارای، اگر ماه باشد و طلایی. ماه نقره‌ای است و به نقره فام و سیمگون در ادبیات بسیار تجلّی یافته است. بنابراین شانه طلایی یا نقره‌ای رنگ سو آناسی در اسم سارای کاملاً منعکس است. نظر نگارنده بر این است که با توجه به تحلیل سایرین از رجعت سارای به مادر، شاید سو آناسی و شانه طلایی و نقره‌ای که کسی اجازه دست یابی به آن ندارد، بی مناسبت با مادر سارای و شانه بر جای گذاشته‌اش در ساحل دنیا نباشد. حتی آیدین بی‌کام از سارای می‌ماند و سارای به مادرش، به آب‌ها برمی‌گردد. «مرگ مادر سارای از بدو تولدش می‌تواند آب را که نشان حیات است به نمادی از بطن مادر تعبیر کند. به نوعی شاهد اسطوره ظهور دوباره مادر هستیم.» (ترک لادانی و دیگران، ۱۳۹۸:

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

۱۸) آب برای سارای نقطه بازگشت به سمت کودکی و عشق به مادر است. (فیروز جایی و دیگران، ۱۳۹۵ : ٦٤) «کهن الگوی مادر سه جنبه ضروری دارد؛ خوبی و تسلی دهنده و نیروبخش، احساساتی بودن زیاد و عمیق بودن مثل رودخانه» (یونگ به نقل از پور کریمی شیرابه: ۵۱۳۸) طغیان آب و قاپیدن او برای گرفتن سارای نشان خاصی دارد. طغیان سو آناسی یا یاری کردن سارای در رهایی از دست دیو و دد خان. «اهمیت رودخانه در آن است که پدیده‌ای بی‌جان نیست، نقشی یاریگر نیز دارد.» (ترک لادانی و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۸) راه رهایی از مرگ – به ظاهر زندگی در کاخ خان – در گذر از آب است. «آب در داستان سارای می‌تواند بیانگر نماد «گذر» و «آزمون پاکی» نیز باشد. در داستان‌های اسطوره‌ای، قهرمان داستان با عبور از آب، مرگ معنوی و به دنبال آن زندگی دوباره را تجربه می‌کند. بنابراین اگرچه عبور «سارای» از آب به مرگ وی ختم می‌گردد، حضور عنصر آب، نمایانگر حیات معنوی سارای می‌شود. این عبور نه به معنای مرگ و نابودی بلکه یکی شدن سارای با آب نماد پاکی است.» (ترک لادانی و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۸) ذکر این نکته نیز شاید بی‌مناسبت نباشد که در نزد اهالی نگرو پیام ماه به مردم این بوده است که همان طور که من می‌میرم و زنده می‌شوم، ای انسان‌ها، شما نیز باید بمیرید و دوباره به زندگی برگردید – گرچه خرگوش که پیامرسان بوده هرگز این پیام را نمی‌رساند- (هارتلند به نقل از صابری و منتظری، ۱۳۹۸: ۱۹۵) این اسطوره و نمادگرایی ماه برای برخی اقوام از منظر مرگ و زایش مجدد (الیاده. ۱۳۷۵: ۱٤۰) بی‌گمان بی‌ارتباط با جزء دوم نام سارای یعنی آی : ماه، نمی‌باشد.

دریافته‌ها

۱- تفاوت و تشابه داستان کیخسرو و سارای

- کیخسرو، بدون اینکه پدرش را ببیند، به این جهان چشم می‌گشاید. سارای نیز در

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

هنگام به دنیا آمدن، مادرش را از دست می‌دهد.

- مادر کیخسرو، او را به تنهایی بزرگ می‌کند. پدر سارای سلطان کیشی بعد از مرگ همسرش، ازدواج نمی‌کند و به تنهایی سارای را بزرگ می‌کند.

- کیخسرو پادشاه زاده است و امتیازات خاص و از جمله فره ایزدی را داراست. سارای پادشاه زاده نیست، اما پدرش از احترام خاصی بین ایل برخوردار است و به نوعی بزرگ آنجا محسوب می‌شود. خود سارای نیز از امتیازات فردی ممتازی نسبت به سایرین برخوردار است و همین امتیاز خاص، سبب طمع خان می‌شود. سارای از ویژگی‌های متمایزی چون اصالت خانوادگی، شخصیتی و زیبایی برخوردار است. (نباتی، ۱۳۷۲: ٤) به ابیاتی که از شاهنامه و تصنیف سارای با خط کشی مشخص شده‌اند، نگاهی داشته باشیم. ایرانیان از رفتن کیخسرو – حتی با تصمیم و رضایت قلبی خود و حتی جهت پیوستن با خداوند – در حسرت و تأسف هستند و او را با بلند بالایی و هنر و ... توصیف می‌کنند و دریغ بر آن پیکر روح نشان می‌خورند. در داستان سارای نیز تصنیف حزن انگیز، در پی افسوس و حسرت خوردن بر آن بلند بالای زرین پوش است.

- دشمن کیخسرو و ایرانیان افراسیاب است. افراسیاب در شاهنامه نماد آز و طمع است. افراسیاب در شاهنامه به دنبال فره ایزدی است که نداردش و هرگز صاحب آن نمی‌شود. دشمن سارای و ایلش، خان است. مشخصه اصلی خان طمع اوست. حمله سواران خان، نشانه زیاده خواهی او و افرادش است. (فیروز جایی و دیگران، ۱۳۹۵: ٦٢) خان به دنبال سارای که مشخصه اصلی او پاکی و نجابت می‌باشد، است اما هرگز به سارای دسترسی پیدا نمی‌کند.

- کیخسرو به دلیل ترس از نافرمانی امر خدا کردن و در جایگاه پادشاهان از فره ایزدی دور شدن، تصمیم به کناره گیری از سلطنت می‌گیرد. سارای به دلیل ترس از پیروزی ناپاکی بر پاکی، حفظ آبروی خانواده و اهمیت عشق، قصر خان و ثروتش را به هیچ می‌نهد. در نظام اسطوره‌ای جواب رد دادن به خواستگاری خان دلالت بر پایبندی بر عهد و پیمان دارد. (همان)

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

- کیخسرو با رضایت خود، با تعدادی افراد به کنار چشمه‌ای می‌رود و با آگاهی کامل از تصمیم خود آن‌ها را پدرود می‌کند. سارای با اجبار برای نجات پدر و ایلش، همراه خان و افرادش شده است، اما با آگاهی کامل از فرجام کنش خود، خویشتن را به درون آب‌ها می‌اندازد.

- در کنار کیخسرو، تعدادی از یاران و نزدیکان بوده‌اند و گرفتار برف می‌شوند. وجود برف داستان کیخسرو را وهم انگیزتر و عرفانی‌تر کرده است. در داستان سارای، او از قبیله و دوستانش، جدا گشته است و بین افراد خان در محاصره می‌باشد. کار سارای در شروع و آغاز بیشتر عمل حماسی و در جهت حفظ پاکی و شرافت عهد و پیمان است. اما با اتصال به آب رودخانه، مرگ معنوی برای او حاصل می‌گردد.

- در تمام زندگی کیخسرو، بیشترین داستان ماندگار او در روایات شفاهی، نیز، بر آب رفتن او می‌باشد. تمام زندگی سارای، خان چوبان و عشقش و پدرش سلطان کیشی در سرود و ترانه سیل‌ها سارای را بردند، خلاصه می‌شود.

- کیخسرو با آگاهی تمام و در پی خواب دیدن سروش ایزدی، سر و تن در چشمه می‌شوید و از نظرها ناپدید می‌گردد. سارای با ورود مشکل، یعنی خان مجبور به رفتن از ایل و ترک دیار می‌گردد. می‌توان گفت در راه با آگاهی کامل از تصمیم خود و عواقب آن دست به چنین کاری می‌زند.

- رجعت کیخسرو رجعت به سیاوش است. رجعت سارای رجعت به مادرش است.

- کیخسرو در چشمه تن می‌شوید و آماده رفتن می‌گردد. اما سارای خود را به درون رودخانه می‌اندازد. در اساطیر آشور و بابل چشمه‌ها، عنصر مردانه و رودها عنصر زنانه هستند. (رسمی و دیگران، ۱۳۹۵: ۵۲)

- کیخسرو قهرمان حماسی – عرفانی شاهنامه است. سارای نیز قهرمان است. قهرمانی که با تسلیم به رضای مرگ خود، دیگران را نجات می‌دهد. کار او یک عمل حماسی است که

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

شجاعت خاص خود را می‌طلبد.

۲- پیام مشترک

اصل آب از آسمان بودن و چرخه معروف آب و باران در اسطوره‌های مرتبط با آن قابل توجه می‌باشد. گویا اساطیری چون کیخسرو و سارای و هر اسطوره‌ای که شخص پیوند با آب پیدا می‌کند، چون قطره‌ای ار آسمان باریده‌اند و با ورود به چرخه تشرف، باز در چرخه طبیعی بارش باران قرار می‌گیرند و به سوی آسمان رجعت می‌کنند. اما همیشه می‌بارند و باز رجوع می‌کنند همچون بارانی در تمام ذهن‌های آشنا به داستان. در چرخه تشرّف، قهرمان تشرف یافته به اصل خود رجوع می‌کند، به خدا باز می‌گردد. فرد سالک به شرط پیروزی در آزمون بی‌مرگ می‌شود. (الیاده، ۱۳۷٦: ۱٤۷) بی مرگی کیخسرو که کسی بعد از او نشانی ندید و آوازه‌اش در شاهنامه فردوسی و داستان‌های شفاهی مردمان زاگرس باقی ماند. بی مرگی سارای که کسی جسم و پیکر مادی‌اش را ندید و داستانش افسانه و سمبل پاکی شد. بی مرگ شدن مگر همان با نام شدن نیست؟ نامی که در تمام اساطیر و حماسه‌ها برایش جان‌ها فدا کرده‌اند. مگر کیخسرو برای نام سیاوش‌زاده نشد؟ انسان‌ها برای چهره‌های اسطوره‌ای و دوست داشتنی مرگ بی مرگی قائل بودند و به نوعی با ناپدید ساختن آن‌ها را متمایز از دیگران ساختند. (ولی زاده و دیگران، ۱۳۹۸: ۳۱٦)

آب عنصری مقدس و آفریننده است. می‌توان معنای نمادین آن را در سه مفهوم برآورد: چشمه حیات – وسیله پاکی – مرکز حیات. آب یک نماد باستانی برای باروری. آب مایع شده نور. زمانی که از نور معرفت سخن می‌گوییم، آب دربردارنده این ویژگی است. برای همین در مورد افرادی که تصور می‌شود به نور حکمت یا معرفت رسیده‌اند، گویی از روی آب رد می‌شوند. (فیروز جایی و دیگران، ۱۳۹۵: ٦٤) و این نور حکمت و معرفت را در تحلیل‌ها و مقالات بسیاری در مورد کیخسرو و تن شویی او در چشمه مشاهده می‌کنیم. آب پاک کننده و طاهر است. در تمام ادیان و دین اسلام، طهارت با آب صورت می‌گیرد. این پاک کنندگی

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

در هر دو شخصیت کیخسرو و سارای صادق است. برای هر دو ور و آزمون گذر است برای رسیدن به آنچه که ناب است و پالوده. قهرمانانی چون کیخسرو و سارای به دنبال رهایی هستند. رهایی از قید زمان و مکان. رهایی یعنی بازگشت به فرا آگاهی. قهرمان به بیداری برسد و ماورای دیواره‌های تاریکی، نور را بیابد. و این یعنی زندگی. (کمپل، ۱۳۸۵: ۷– ۲٦٦) و این رهایی و آفرینش در گذر از آب که از عناصر چهارگانه آفرینش است به دست می‌آید. اما از دید باشلار فیزیکدان فرانسوی، نسبت به آتش عنصری زنانه‌تر است و حالات و احساسات روحی را می‌نماید. (فیروزجایی و دیگران، ۱۳۹۵ : ٦٥) نکته جالبی که به ذهن می‌رسد، وجود دو عنصر آفرینش آب و آتش (خورشید) در زندگی کیخسرو است. ارتباط و مناسبت کوه و خورشید در اسم کیخسرو و ارتباط آب و ماه در اسم سارای. در داستان‌های گوناگون دیدن ماه در آب و افتادن چهره آن در آب ذکر گردیده است. همچنین به تأثیر خورشید طبق اعتقاد قدما در آفرینش سنگ‌های زرّین نیز می‌توان نگاهی داشت. از طرفی تقدس آتش در مذهب زرتشت و سلسله کیانیان را نیز باید در نظر داشت. از جهتی این نکته را نیز باید در نظر گرفت، خورشید و ماه دو نیرّین گرم و سرد، از دوران باستان، مورد تقدّس و پرستش آدمیان بوده‌اند. شاید از این جهت بتوان اشخاصی مثل کیخسرو را تجسّد خورشید و سارای را تجسّد ماه دانست. به عبارتی خدایگان خورشید و ماه، که می‌توان اهمیت خورشید و ارتباط دین زرتشت با آن را برای ایرانیان و ماه پرستی برای اقوامی دیگر را در نظر داشت. همچنین به یکی بودن ماه و خورشید با توجه به معنای اسم کیخسرو و سارای، با یگانه شدن این دو در ذهن تاریخ نیز می‌توان توجه کرد.

بی مناسبت نیست که به ارتباط عنصر مردانه آتش و کیخسرو – چه در اسم کیخسرو، پادشاه خورشید، و چه در ارتباط با آتشکده‌ها – و همچنین ارتباط عنصر زنانه آب و اتصال بی نهایت سارای به آن، نیز (سارای برخلاف کیخسرو نه در چشمه که خود را به رودخانه‌ای که نهایت ندارد می‌سپارد) نگاهی داشته باشیم. از جانبی اگر آب عنصری زنانه است و الهه‌های

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

آب زنان هستند چون آناهیتا. آیا نمی‌توان در نظر داشت که چه کیخسرو نیک نام باشد و چه افراسیاب و اسکندر، به دنبال نماد زنانه و آن عشق و محبت مادر به دوران کودکی هستند؟ (خان نیز به دنبال سارای و نماد زنانه وجود او بود) همینطور که در سطور قبل‌تر اشاره شد فیروز جایی، بازگشت سارای را بازگشت به عشق و کودکی می‌داند. اینکه برخی اسطوره‌ها، را مربوط به دوران مادر سالاری می‌دانند. به نظر کافی نیست. زیرا اگر موضع مسأله، آفرینش باشد، بی‌گمان نقش مادر و آفرینندگی او تا هر زمان در یاد تاریخ قرار دارد.

نتیجه‌گیری

عصاره تمام اسطوره‌های گوناگون، در واژه «بازگشت» خلاصه و بیان می‌شود. بازگشت به زمان و مکان یا فردی قبل از زمان کنونی. بازگشت به زمان مقدس و نبود درد و رنج، بازگشت به یکی از والدین. انسان در کنار ناشناختگی میل عجیبی به خواندن دوباره تاریخ حیات خود دارد و زمان و مکان کنونی برای برخی از آدمیان، زمان و مکان نادرست و نامقدس است. کیخسرو با تمام توانایی و قدرتی که در دوران پادشاهی‌اش دارد در میل به جاودانگی و یا گذر از ترس از گناهکاری، تصمیم به بازگشتن می‌گیرد. سارای گرچه در صورت و حالت عادی زندگی به چنین مسأله‌ای نمی‌اندیشد، اما با ورود ناپاکی او نیز می‌ترسد. او سرای خان و ثروتش را به هیچ می‌انگارد و بازگشتن را به ماندن در چنین زمان و مکانی ترجیح می‌دهد. خوانشی که از هر دو داستان به ذهن می‌آید، این است که چنین شخصیت‌هایی از همان ابتدای آفرینش هم قرار بر ماندن‌شان نبوده و با اینکه مرگ برای همه است، اما مرگ این چنین افرادی باید به شکل و آیین خاصی صورت بگیرد تا در تاریخ ذهن بشر باقی بماند. مرگی در گذر از آب، که بیشتر از آن که به مرگ شباهت داشته باشد، تفسیری از زندگی است.

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

منابع و مآخذ

- آیدنلو. سجاد (۱۳۸۸) سیاوش، مسیح (ع) و کیخسرو (مقایسه‌ای تطبیقی). فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ششم. ش ۲۳
- اسماعیل‌زاده دوزال. رسول (۱۳۷۸) دده قورقود داستانلاری. تهران: بین المللی الهدی
- افخمی، بهروز. زینالی اُناری، محمد. (۱۳۹٦). بازنمایی میراث ناملموس «سارای» در فرهنگ شهروندان زن اردبیل. دو ماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه، سال پنجم.
- الیاده. میرچا. (۱۳۸۱) اسطوره ،رؤیا، راز. ترجمه رؤیا منجم. تهران: علم. چ سوم
- _____ (۱۳۷٦) رساله در تاریخ ایران. ترجمه جلال ستّاری. چ دوم. تهران: سروش
- _____ (۱۳۷۵) مقدس و نامقدس. ترجمه نصرالله زنگوئی. تهران: سروش. چ اول
- _____(۱۳٦۵). اسطوره بازگشت جاودانه (مقدمه‌ای بر فلسفه‌ای از تاریخ). ترجمه بهمن سرکاراتی. چ اول. تبریز: نیما
- امیرقاسمی. مینو. (۱۳۹۱). درباره قصه‌های اسطوره‌ای. تهران: مرکز
- بارت. رولان. (۱۳۸٦). اسطوره امروز. ترجمه شیرین دخت دقیقیان. چ چهارم. تهران: مرکز
- بتلاب اکبرآبادی، محسن. برسم، معصومه. (۱۳۹۵) مرگ به مثابه تشرف (نوزایی). مجله مطالعات دانشگاه شهید باهنر کرمان. سال پانزدهم. ش ۲۹
- پورکریمی شیرابه. فاطمه. نمادشناسی و تحلیل کهن الگویی افسانه سارای. مجموعه مقالات سیزدهمین گرد هم‌آیی بین المللی انجمن ترویج زبان و ادبیات فارسی
- ترک لادانی، صفورا. رضایی، پری. (۱۳۹۸). از «ادیسه» هومر تا «سارای» افسانه فولکلور آذری. نشریه ادبیات تطبیقی دانشگاه شهید باهنر کرمان. سال یازدهم. ش ۲۱.

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

- چالاک. سارا (۱۳۹۷) ایزد بانوان اساطیری در قصّه‌های عامیانه. فصلنامه علمی-پژوهشی«پژوهش زبان و ادبیات فارسی» ش ٤٩. صص ٤٩- ٧٠
- خراسانی، فهیمه. قبادی، حسینعلی. (۱۳۹۳). خوانشی پدیدار شناسانه از داستان کیخسرو. فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی. سال دهم. ش ٣٦. صص ٩٣-١١٦
- رسمی. سکینه و عاتکه. (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی نقش اسطوره‌ای «آب» در داستان کوراغلو با شاهنامه فردوسی و روایات شفاهی آن. کهن نامه ادب پارسی. پژهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. سال هفتم. ش دوم. صص ٥١-٧٧
- رضایی خسروی، فریبا و نسرین. پرنیان، موسی. (۱۳۹۷). تحلیل شخصیت از خود فراونده کیخسرو بر اساس نظریه ویکتور فرانکل. فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی. س ١٤. ش ٥٢. صص ١٨١- ٢٠٩
- ساروخانی. باقر.(۱۳۸۲) مقدمه‌ای بر جامعه شناسی خانواده. چ ٦. تهران: سروش
- سخنور. جلال. (١٣٦٩) نقد ادبی معاصر. تهران: رهنما
- سجودی، فرزان. (۱۳۹۵). نشانه شناسی کاربردی (مجموعه نشانه شناسی و زبان شناسی ۱). ویرایش دوم. تهران: نشر علم
- شاطری، میترا. (۱۳۹۳). جایگاه آَب در اسطوره‌های ایران. اولین همایش ملی آَب، انسان و زمین. اصفهان
- شجری، رضا. خواجه گیری، طاهره . (۱۳۹۹). نشانه شناسی جنبه‌های عرفانی شخصیت کیخسرو بر اساس ریشه نام او. مطالعات عرفانی (مجله علمی پژوهشی) دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی دانشگاه کاشان. ش ۳۱. صص ١٦٧-٢٠٨
- شمیسا. سیروس. (۱۳۹۷) شاهِ نامه‌ها. تهران: هرمس
- صابری ورزنه، حسین. منتظری، سیّد سعید رضا .(۱۳۹۸).گونه شناسی منشأ مرگ در اساطیر جهان – فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی. س ۱۵ ش ٦ . صص ۱۸۳-

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

۲۱٦

- ضیمران. محمد. (۱۳۷۹). گذر از جهان اسطوره به فلسفه. تهران: هرمس
- عطار زاده، سارا. خلیلی زاده، مرضیه. (۱۳۹۳). نقد و بررسی مکاتب برجسته ادبیات تطبیقی. دومین همایش ملی ادبیات تطبیقی دانشگاه رازی.
- فرای. نورتوروپ. (۱۳۹۰). ادبیات و اسطوره، در مجموعه مقالات «اسطوره و رمز». ترجمه جلال ستّاری. چاپ چهارم. تهران: سروش
- فردوسی. (۱۳۷۳). شاهنامه. به کوشش جلال خالقی مطلق. بنیاد میراث ایران. کالیفرنیا و نیویورک آمریکا
- _____(۱۳٦۹) شاهنامه. به کوشش جلال خالقی مطلق. پخش کننده: مزدا. محل نشر: کالیفرنیا، ایالات متحده آمریکا
- قائمی، فرزاد. (۱۳۸۹). تحلیل داستان کیخسرو بر اساس روش نقد اسطوره‌ای. فصلنامه پژوهش‌های ادبی. سال هفتم. ش ۲.
- قبادی، حسینعلی. خسروی شکیب، محمد. (۱۳۸۸). آیین آیینه (سیر تحوّل نماد پردازی در فرهنگ ایرانی و ادبیات فارسی). چ دوم. تهران: دانشگاه تربیت مدرس، مرکز نشر علمی
- کریمی فیروز جایی، علی. اکبری، الهام (۱۳۹۵). تحلیل داستان سارای از دیدگاه نشانه شناسی بارت. دو فصلنامه تخصصی مطالعات داستانی، سال چهارم.
- کمپل. جوزف. (۱۳۸۵). قهرمان هزار چهره. ترجمه شادی خسرو پناه. مشهد: گل آفتاب
- کوپر. جی سی. (۱۳۷۹). فرهنگ مصوّر نمادهای سنّتی. ترجمه ملیحه کرباسیان. تهران: فرشاد
- کوش. سلینا (۱٤۰۰). اصول ومبانی تحلیل متون ادبی. ترجمه دکتر حسین پاینده. تهران: مروارید
- گریمال، پی‌یر. (۱۳٦۹) اسطوره‌های بابل و ایران. ترجمه ایرج علی آبادی. چ اول. تهران:

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی (شرکت سهامی)

- گشتاسب.فرزانه. (۱۳۹۱) عروج کیخسرو در روایات شفاهی مردم ایران. مجله انسان شناسی. سال دهم. ش ۱۷
- گویری. سوزان (۱۳۹۵) آناهیتا در اسطوره‌های ایرانی. چ پنجم. تهران: ققنوس
- لک، ایران. تمیم داری، احمد (۱۳۹۵) بررسی تطبیقی ساختار مناظره و گفت و گوی قهرمانان در شاهنامه فردوسی، ایلیاد و اُدیسه هومر (بر پایه برخی دستاوردهای مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی با تکیه بر روش تحلیل گفتمان انتقادی) فصلنامهٔ علمی -پژوهشی پژوهشهای ادبیات تطبیقی. دوره ٤، شمارهٔ ۲. صص ۱۳۳- ۱۷۵
- مبارک. وحید. (۱۳۹٦) مقایسه تطبیقی ادیسه هومر و گرشاسب نامه اسدی طوسی. نشریه ادبیات تطبیقی دانشگاه شهید باهنر کرمان. سال ۹. ش ۱٦.
- لوی استروس. کلود. (۱۳۸۰) اسطوره و تفکّر مدرن. ترجمه فاضل لاریجانی و علی جهان پولاد. چ اول. تهران: نشر و پژوهش فرزان روز.
- نباتی. سید ابوالقاسم. (۱۳۷۲). دیوان اشعار ترکی. تدوین سعید محمّدزاده صدّیق. تبریز: احرار
- واحد دوست، مهوش .(۱۳۹۹) . نهادینه‌های اسطوره‌ای در شاهنامه فردوسی. چ سوم. تهران: سروش
- ولی زاده پاشا، لیلا. نیکمنش، مهدی. (۱۳۹۸). ناپدید شدگان در عرصه ادبیات (رمز گشایی از راز ناپدید شدن برخی قهرمانان در پایان داستان‌ها). فصلنامه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی. س پانزدهم. ش ٥٤. صص ۲۸۳-۳۲٤
- هینلز. جان (۱۳۷۱). شناخت اساطیر ایران. ترجمه احمد تفضّلی و ژاله آموزگار. تهران: چشمه
- یوست. فرانسوا. (۱۳۸٦) چشم انداز تاریخی ادبیات تطبیقی. ترجمه علیرضا انوشیروانی

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]

- یونگ. کارل گوستاو (۱٤۰۰) ناخودآگاه جمعی و کهن الگو. ترجمه فرناز گنجی و محمد باقر اسمعیل پور. تهران: جامی (حق انتشار الکترونیک برای فیدبیو محفوظ است)

[Downloaded from clrj.modares.ac.ir on 2024-04-28]